

Zofia Szweda-Lewandowska

Uniwersytet Łódzki

Starzenie się ludności a sektor usług opiekuńczych

Streszczenie: Jednym z głównych problemów rynku pracy jest niski odsetek osób aktywnych zawodowo w najstarszej grupie wieku produkcyjnego. Z drugiej strony akceleracja procesu starzenia się zwiększa zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, czy dynamicznie rozwijający się sektor usług opiekuńczych może wpłynąć na zwiększenie aktywności zawodowej i zmniejszenie stopy bezrobocia wśród osób w wieku 55–64 lata. Do analizy w tym zakresie wybrano dziewięć krajów należących do Unii Europejskiej: Niemcy, Francję, Wielką Brytanię, Włochy, Hiszpanię, Polskę, Szwecję, Bułgarię, Łotwę. Są to kraje znacznie różniące się pod względem rozwoju gospodarczego oraz podejścia do opieki nad seniorami, jednak wszystkie stoją przed problemem zapewnienia wsparcia szybko przyrastającej subpopulacji osób starszych.

Słowa kluczowe: opieka nad osobami starszymi, rynek pracy, strategia Europa 2020

Wstęp

Jedną z konsekwencji kryzysu gospodarczego oraz recesji, która po nim nastąpiła, jest wzrost do 23 mln liczby osób aktywnych zawodowo pozostających bez pracy w krajach Unii Europejskiej. Najbardziej narażone na utratę pracy były osoby młode, imigranci, mężczyźni, osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych oraz zatrudnione na czas określony (*Employment in Europe 2010*). W efekcie stopa zatrudnienia w Europie w latach 2008–2009 spadła z 65,9% do 64,6%. Założenie strategii lizbońskiej o wzroście stopy zatrudnienia do 70% w 2010 roku nie zostało spełnione. Choć kryzys nie wpłynął na zmniejszenie aktywności ekonomicznej osób

w wieku 55–64 lata, to jednak współczynnik aktywności ekonomicznej w tej grupie wieku wynosił zaledwie 46% w 2009 roku. Zgodnie z założeniami strategii Europa 2020 odsetek osób pracujących powinien wynieść w krajach Unii Europejskiej 75% w 2020 roku. Założenie to nie zostanie osiągnięte, jeśli nie będzie podwyższony odsetek osób pracujących w starszej grupie wieku poprodukcyjnego.

Jednocześnie społeczeństwa krajów należących do UE charakteryzują się wzrostem udziału osób w wieku 60 lat i więcej, a szczególnie dynamiczny jest wzrost odsetka osób w najstarszej grupie wieku — 80 lat i więcej. Osoby w najstarszej grupie wieku charakteryzują się spadkiem sprawności, a w konsekwencji koniecznością korzystania ze wsparcia innych przy wykonywaniu codziennych czynności. Zmiany zachodzące w strukturze rodziny oraz przemiany jej funkcji wpływają na zmniejszenie potencjału opiekuńczego, a tym samym możliwości uzyskania wsparcia w obrębie rodziny. Zatem coraz większa liczba seniorów jest zmuszona do korzystania z usług opiekuńczych oferowanych przez samorządy lokalne lub wolny rynek. Najstarsi seniorzy generują popyt na pomoc środowiskową, a tym samym zapotrzebowanie na opiekunów osób starszych, pielęgniarzy, asystentów osób starszych.

Celem niniejszej pracy jest próba odpowiedzi na pytanie, czy dynamicznie rozwijający się sektor usług opiekuńczych może wpłynąć na zwiększenie aktywności zawodowej i zmniejszenie stopy bezrobocia wśród osób w wieku 55–64 lat¹. Do analizy wybrano dziewięć krajów należących do UE: Niemcy, Francję, Wielką Brytanię, Włochy, Hiszpanię, Polskę, Szwecję, Bułgarię, Łotwę, reprezentujących różne części Europy, są to kraje o różnej przeszłości i przyszłości demograficznej i odmiennym reżimie polityki społecznej. Aby osiągnąć powyższy cel, przedstawiony został proces starzenia się poszczególnych krajów, potencjał opiekuńczy, status zdrowotny, czyli czynniki wpływające na zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze. Zaawansowanie procesu starzenia się społeczeństw oraz zmniejszający się potencjał opiekuńczy rodziny generują popyt na usługi opiekuńcze, zarówno świadczone w ramach pomocy społecznej, jak i oferowane przez podmioty prywatne.

Przedstawiony został także rynek pracy oraz sektor usług opiekuńczych, czyli strona podażowa. Sytuacja na rynku pracy może wpływać na potencjalną podaż usług opiekuńczych. Zmniejszająca się podaż zasobów pracy potencjalnie generuje mniej osób mogących być opiekunami osób starszych. Z drugiej strony, bezrobocie i niechęć do zatrudniania przez pracodawców starszych pracowników może spowodować, że rynek usług opiekuńczych stanie się niszą, która pozwoli na aktywizację zawodową osób na przedpolu starości.

Proces starzenia się populacji badanych krajów

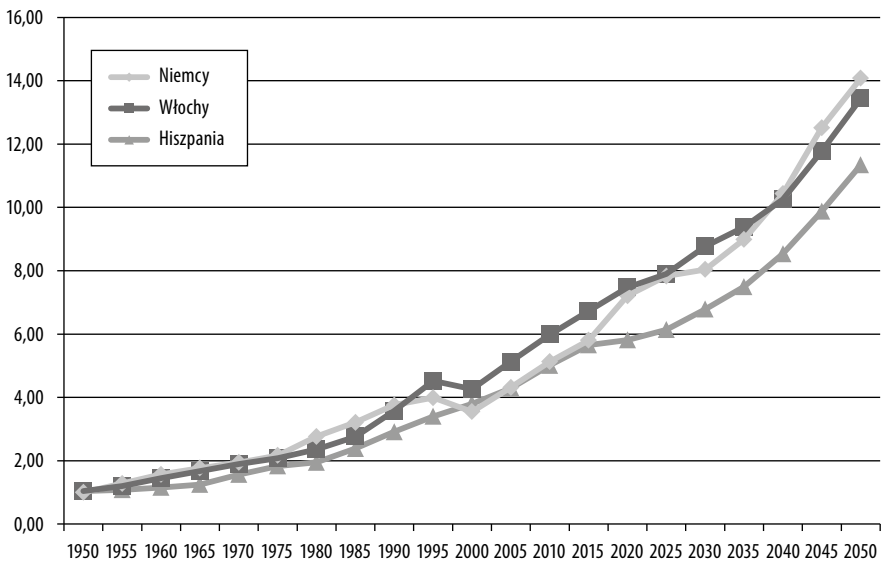
Spoczeństwa krajów Unii Europejskiej należą do jednych z najstarszych na świecie. Udział osób w wieku 60 lat i więcej w większości krajów należy do najwyższych. Jest to konsekwencja niskiego poziomu współczynnika dzietności (w większości krajów

1 Ze względu na sposób agregowania danych przez Eurostat nie jest możliwe pokazanie stopy bezrobocia w grupie 55–64 lata. Dlatego też wykorzystano dostępne dane dla grupy wieku 45–64.

Europy kształtuje się on poniżej prostej zastępowalności pokoleń — czyli wynosi mniej niż 2,1). Z drugiej strony, czynnikiem wpływającym na zwiększanie się udziału osób starszych jest wydłużanie się trwania życia. Wpływ na dłuższe trwanie życia miała nie tylko redukcja umieralności noworodków, lecz również redukcja umieralności osób starszych, a szczególnie najstarszych seniorów (Szukalski 2010: 425–430). Szybka redukcja umieralności wśród najstarszych seniorów spowodowała akcelerację procesu podwójnego starzenia się. Proces ten polega na dynamicznym przyroście odsetka osób w tzw. czwartym wieku. Jako granicę czwartego wieku przyjmuje się w literaturze gerontologicznej najczęściej wiek 80 lat. Jedną z cech wyróżniających subpopulację osób w czwartym wieku jest zwiększone prawdopodobieństwo konieczności korzystania z pomocy osób trzecich przy wykonywaniu codziennych czynności. Konieczność korzystania ze wsparcia jest pochodną częstszego występowania niepełnosprawności, która jest wynikiem pogarszania się, na skutek procesu biologicznego starzenia się, stanu zdrowia. Z punktu widzenia systemu opieki nad osobami starszymi istotna jest wielkość subpopulacji osób potrzebujących wsparcia, a więc subpopulacji najstarszych seniorów.

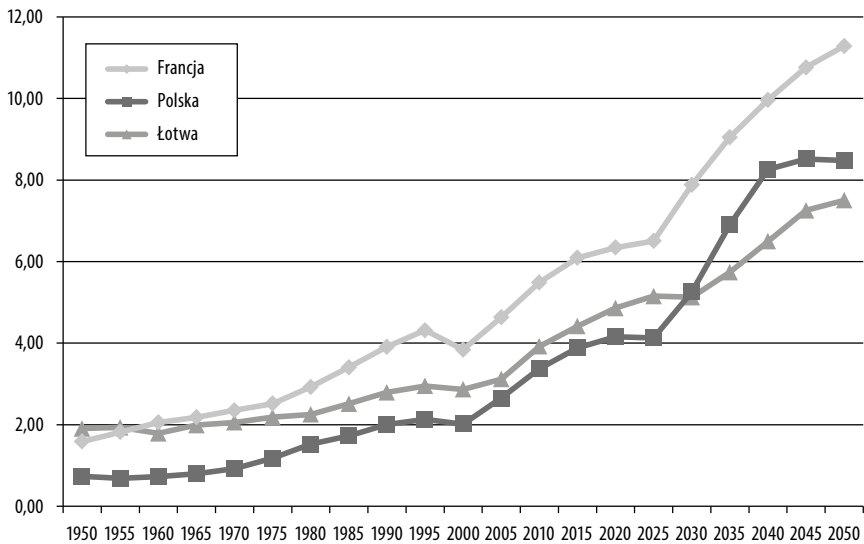
Od 1950 roku we wszystkich analizowanych krajach wzrasta odsetek osób w najstarszej grupie wieku. Jednak, o ile do 2000 roku obserwowany był liniowy wzrost udziału osób w wieku 80 lat i więcej, to w latach 2000–2050 zgodnie z szacunkami ONZ proces ten ulegnie przyspieszeniu. W 2010 roku najwyższy odsetek najstarszych seniorów odnotowano we Włoszech — 6% (rys. 1). Natomiast w krajach postkomunistycznych, czyli w Polsce, Bułgarii i na Łotwie odsetek ten nie przekraczał w 2010 roku 4% (rys. 2 i 3). W Niemczech, Hiszpanii, Francji i Szwecji był powyżej 5%. Jedynie Wielka Brytania spośród krajów Europy Zachodniej i Północnej, głównie ze względu na imigrację, charakteryzowała się odsetkiem seniorów w wieku 80 lat i więcej na poziomie 4,7%. Proces podwójnego starzenia się społeczeństw 9 krajów ulegnie przyspieszeniu i w 2030 roku odsetek osób w IV wieku we Włoszech i Niemczech przekroczy 8%, a w krajach postkomunistycznych 5%. W ostatnim roku prognozy sporządzonej przez ONZ w Niemczech i we Włoszech co 7. mieszkaniec będzie w fazie zaawansowanej starości, w Hiszpanii i we Francji co 9., w Szwecji co 11., a w Polsce, Bułgarii i Wielkiej Brytanii prawie co 12. Najniższy odsetek najstarszych seniorów będzie na Łotwie, gdzie co 13. osoba będzie w wieku 80 lat i więcej. Zatem społeczeństwa wszystkich analizowanych krajów staną przed wyzwaniami związanymi ze zwiększeniem się udziału osób potencjalnie wymagających wsparcia.

Zmiany struktury ludności według wieku, z jednej strony, wpływają na zwiększenie popytu na świadczenia opiekuńcze, z drugiej zaś — na zmniejszenie populacji potencjalnych opiekunów. Wraz ze wzrostem udziału osób najstarszych zmniejszać się będzie odsetek osób mogących pełnić rolę potencjalnych opiekunów.

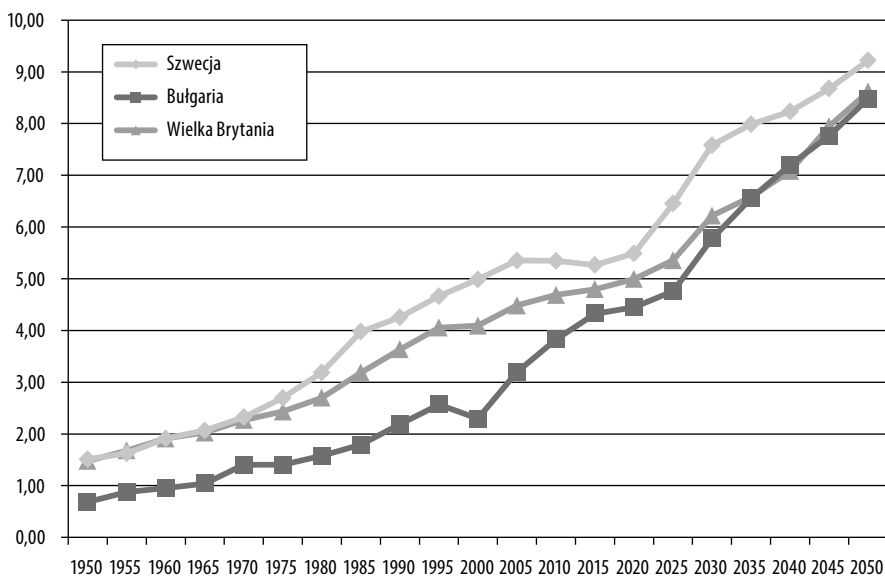
Rysunek 1. Udział osób w wieku 80 lat i więcej w populacji Niemiec, Włoch i Hiszpanii w latach 1950–2050 (jako % ludności ogółem)

Źródło: Prognoza ONZ, baza danych ONZ: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>

Rysunek 2. Udział osób w wieku 80 lat i więcej w populacji Francji, Polski i Łotwy w latach 1950–2050 (jako % ludności ogółem)

Źródło: Prognoza ONZ, baza danych ONZ: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>

Rysunek 3. Udział osób w wieku 80 lat i więcej w populacji Szwecji, Wielkiej Brytanii i Bułgarii w latach 1950–2050 (jako % ludności ogółem)

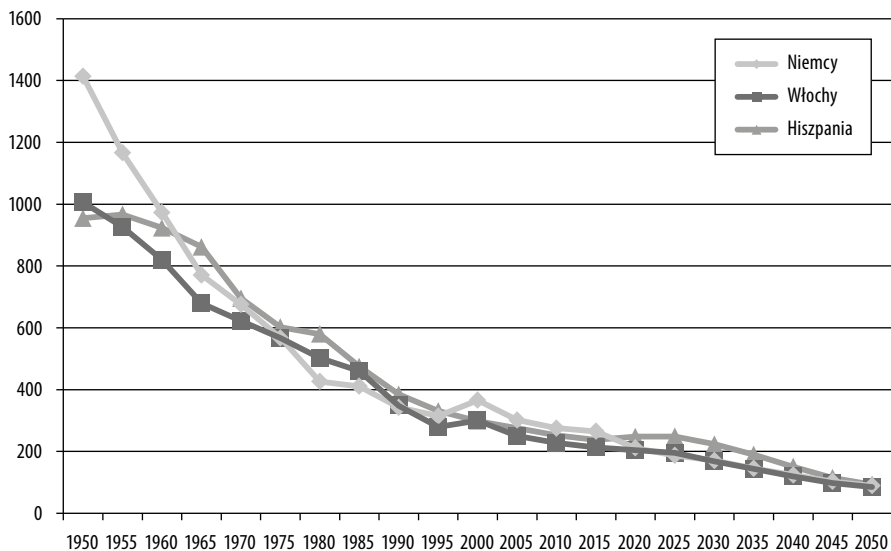
Źródło: Prognoza ONZ, baza danych ONZ: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>

Potencjał opiekuńczy

Z punktu widzenia systemu opieki nad osobami starszymi rodzina pełni jedną z najistotniejszych funkcji, ponieważ to właśnie członkowie rodziny jako pierwsi udzielają pomocy seniorowi. Dlatego też obserwowana wertykalizacja² sieci rodzinnej jest jednym z najistotniejszych czynników wpływających na zwiększenie się liczby osób wymagających pomocy, przy jednoczesnym zmniejszeniu się liczby potencjalnych opiekunów osób starszych. Najczęściej wykorzystywanym miernikiem, pokazującym relację pomiędzy liczbą potencjalnych opiekunów a liczbą seniorów, którzy wymagają wsparcia, jest współczynnik potencjału pielęgnacyjnego. Populacja opiekunów osób starszych to głównie kobiety w wieku 45–64 lata, a osoby wymagające wsparcia to seniorzy w wieku 80 lat i więcej. W 1950 roku najwyższe wartości tego współczynnika były w Niemczech, Bułgarii i Polsce, gdzie na 100 osób w wieku 80 lat i więcej przypadało odpowiednio 1413, 1582 i 1339 kobiet w wieku 45–64 lata (rys. 4, 5, 6). Od lat 1950. we wszystkich analizowanych krajach współczynnik ten obniża się, okresowe wzrosty, np. w roku 2000, są wynikiem działania czynnika kohortowego (wejście w wiek 45–64 lata kobiet urodzonych w czasie wyżu demograficznego lat 1950.). W 2050 roku w Niemczech, we Włoszech, Francji i Hiszpanii na 100 naj-

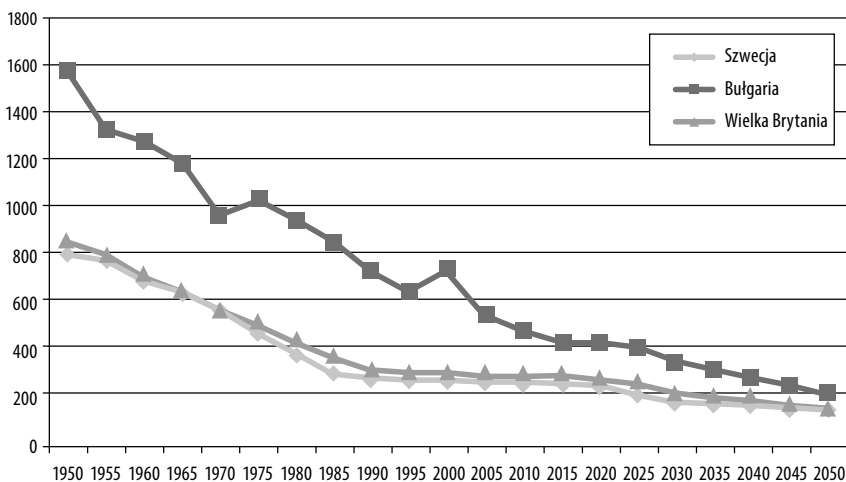
² Wertykalizacja to zmniejszanie się liczby osób należących do jednego pokolenia na skutek mniejszej dzietności oraz zwiększenie się liczby jednocześnie żyjących pokoleń na skutek wydłużania się trwania życia.

starszych seniorów będzie przypadało mniej niż 100 kobiet w wieku 45–64. W pozostałych krajach współczynnik ten w ostatnim roku prognozy sporządzonej przez ONZ nie przekroczy 200.

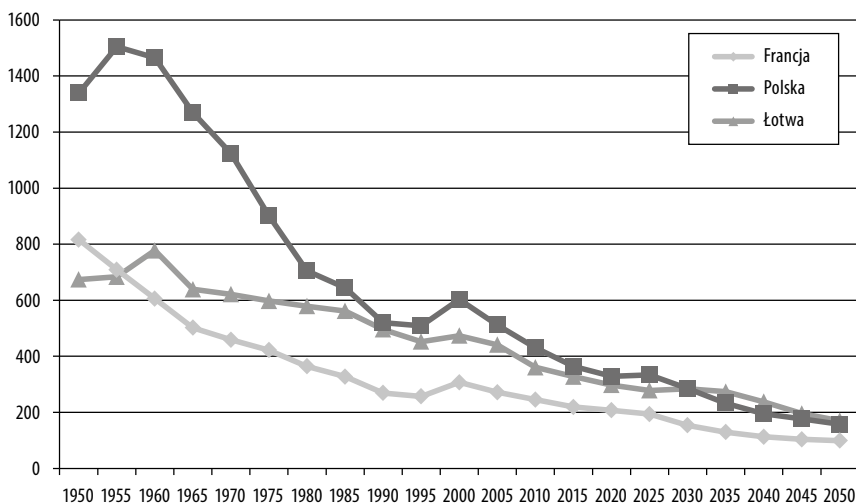
Rysunek 4. Współczynnik potencjału pielęgnacyjnego w Niemczech, Hiszpanii i we Włoszech w latach 1950–2050

Źródło: Prognoza ONZ, baza danych ONZ: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>

Rysunek 5. Współczynnik potencjału pielęgnacyjnego w Szwecji, Bułgarii, Wielkiej Brytanii w latach 1950–2050

Źródło: Prognoza ONZ, baza danych ONZ: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>

Rysunek 6. Współczynnik potencjału pielęgnacyjnego we Francji, Polsce i na Łotwie w latach 1950–2050

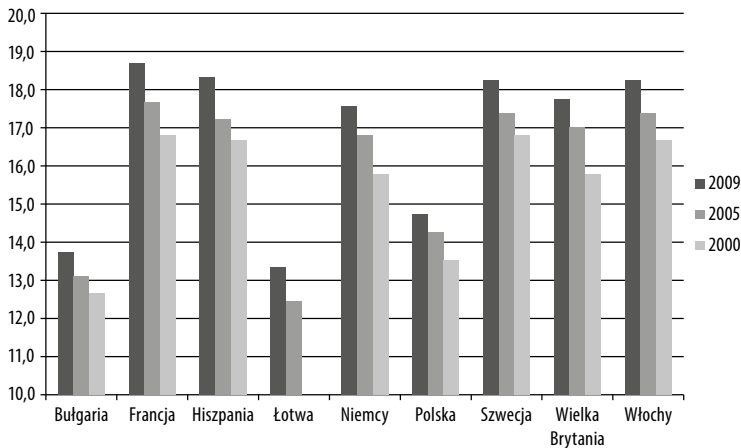
Źródło: Prognoza ONZ, baza danych ONZ: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>

Czynnikami wpływającymi na spadek potencjału opiekuńczego rodziny wobec osób starszych są przemiany demograficzne rodziny, modyfikujące jej wielkość i strukturę. Transformacja modelu rodziny, która zaszła w ramach drugiego przejścia demograficznego³, powoduje zmniejszanie się prawdopodobieństwa uzyskania wsparcia rodzinnego przez osobę starszą na kilka sposobów (Holzer 1999: 18–19). Coraz częściej występująca bezdzietność sprawia, że osoby starsze nie mogą liczyć na potomstwo jako na potencjalnych opiekunów. W sytuacji wystąpienia rozwodu opieka rodzicielska jest przyznawana najczęściej matce, szczególnie gdy potomstwo jest małe. Następstwem jest niewytworzenie się silnej więzi emocjonalnej łączącej ojca z dzieckiem, a to wpływa na zmniejszenie się prawdopodobieństwa, że dzieci będą opiekowały się ojcem w przyszłości. Również osoby żyjące w związku kohabitacyjnym są bardziej narażone na samotność i brak opieki ze strony konkubenta w ostatniej fazie życia (Slany 2008: 82). Nawet gdy w takim związku pojawiają się dzieci, prawdopodobieństwo, że będą pomagały swoim starszym rodzicom, jest mniejsze niż w sformalizowanym związku (wynika to z częstszego rozpadu kohabitacji). Tak więc trzy grupy są szczególnie narażone na brak opieki w okresie starości: osoby bezdzietne, rozwiedzione oraz pozostające w związkach nieformalnych.

3 Drugie przejście demograficzne — charakteryzuje się nie tylko spadkiem dzietności poniżej prostej zastępowalności pokoleń, ale i znacznymi zmianami w strukturze rodziny (Kotowska 2002: 2–7). Małżeństwa stają się mniej trwałe, wzrasta liczba rozwodów, separacji i zwiększa się rola związków partnerskich (Szukalski 2007: 50–53). Oprócz rodzin tworzonych przez parę małżeńską (z dziećmi lub bez) oraz rodzin niepełnych pojawiły się rodziny tworzone przez pary kohabitujące, posiadające potomstwo lub nie, rodziny zrekonstruowane.

Stan zdrowia seniorów

Głównym czynnikiem wpływającym na konieczność korzystania z usług opiekuńczych jest niesamodzielność seniorów wynikająca ze złego stanu zdrowia. Dzięki postępowi medycyny oraz egalitaryzacji dostępu do jej zdobyczy stan zdrowia populacji krajów rozwiniętych ulega systematycznej poprawie. Jednym ze wskaźników poprawy stanu zdrowia ludności jest wydłużanie się trwania życia kolejnych generacji. Obecnie najdłuższym trwaniem życia wśród mężczyzn w wieku 65 lat charakteryzują się Francuzi, Hiszpanie i Włosi, którzy średnio mają do przeżycia odpowiednio 18,7 lat, 18,3 lat oraz 18,2 lat (rys. 7). Najkrótsze trwanie życia obserwowane jest w grupie krajów postkomunistycznych — w Bułgarii i na Łotwie, gdzie sześćdziesięciopięcioletek ma do przeżycia niespełna 14 lat, a w Polsce niespełna 15 lat. Różnica w długości życia mężczyzny mającego 65 lat w 2009 roku mieszkającego w Europie Środkowo-Wschodniej a mężczyzny z kraju „starej” piętnastki to przeciętnie 4 lata.

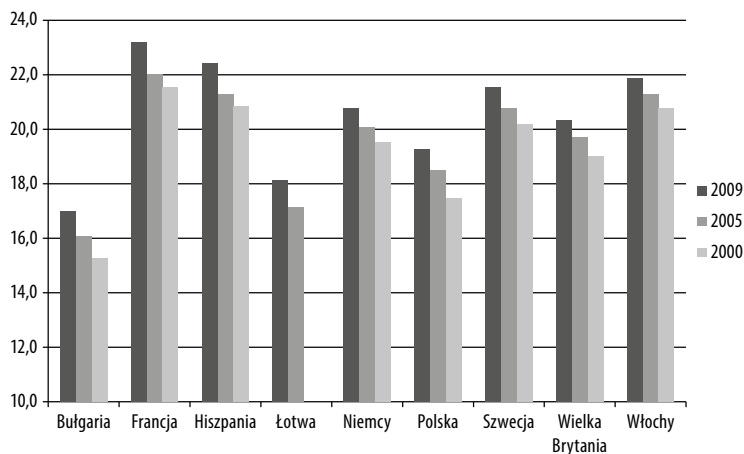
Rysunek 7. Średnie dalsze trwanie życia mężczyzny w wieku 65 lat

Źródło: Eurostat baza danych, dla Wielkiej Brytanii dla lat 2008 i 2009, Office for National Statistics, baza danych <http://www.statistics.gov.uk/statbase/Product.asp?vlnk=8841>, dla Włoch dla lat 2008 i 2009, Office for National Statistics, baza danych <http://demo.istat.it/uniprev/index.html?lingua=ita>

Podobny dychotomiczny podział na kraje Europy Środkowo-Wschodniej i „starej” piętnastki istnieje w zakresie średniego dalszego trwania życia sześćdziesięcioletniej kobiety. Dalsze trwanie życia w tym wieku mieszkanki Polski, Łotwy i Bułgarii wynosi odpowiednio — 19,2 lat, 18,2 lat, 17,0 lat (rys. 8). W krajach „starej” piętnastki średnie dalsze trwanie życia wynosi więcej niż 20 lat, a najdłuższe dalsze trwanie życia odnotowane zostało we Francji — 23,2 lata.

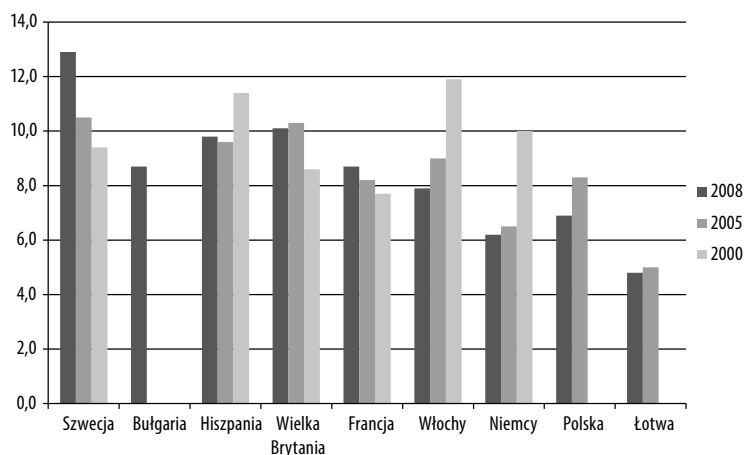
We wszystkich analizowanych krajach obserwowana jest duża dysproporcja w długości trwania życia kobiet i mężczyzn. Konsekwencją tego jest częstsze korzystanie ze wsparcia w postaci usług opiekuńczych oraz pomocy instytucjonalnej przez ko-

biety, które częściej i dłużej pozostają we wdowieństwie i nie posiadają potencjalnego opiekuna, który w pierwszej kolejności udziela wsparcia.

Rysunek 8. Średnie dalsze trwanie życia kobiety w wieku 65 lat

Źródło: jak do rys. 7

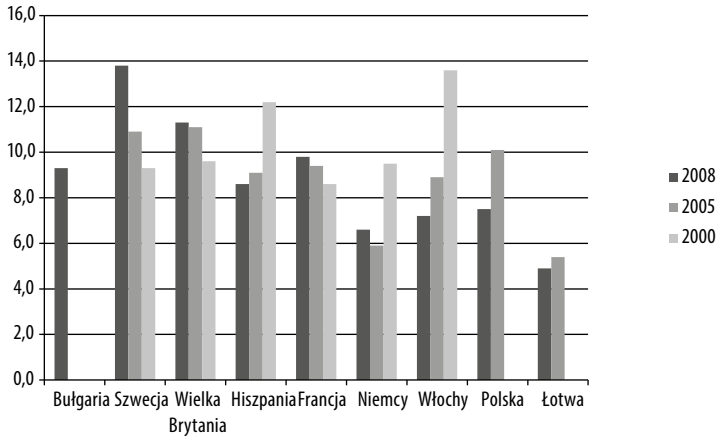
Rysunek 9. Liczba lat do przeżycia w dobrym zdrowiu mężczyzny w wieku 65 lat w latach 2000, 2005 i 2008, Włochy — rok 2007

Źródło: jak do rys. 7

Bezpośrednim wskaźnikiem konieczności korzystania z usług opiekuńczych, świadczonych w ramach pomocy instytucjonalnej lub środowiskowej⁴, jest liczba lat

4 Pomoc środowiskowa jest świadczona w miejscu pobytu klienta, podczas gdy pomoc instytucjonalna jest świadczona w placówce odpowiednio do tego przystosowanej.

do przeżycia w dobrym zdrowiu. W 2008 roku, zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet, najdłuższym trwaniem życia w dobrym zdrowiu charakteryzowały się Szwecja i Wielka Brytania (rys. 9 i 10). Na tle analizowanych krajów wyróżnia się Bułgaria, której seniorzy w wieku 65 lat żyją dłużej w dobrym zdrowiu nie tylko niż Polacy i Łotysze, lecz również Niemcy i Francuzi.

Rysunek 10. Liczba lat do przeżycia w dobrym zdrowiu kobiety w wieku 65 lat w latach 2000, 2005 i 2008, Włochy — rok 2007

Źródło: jak do rys. 7

Proces starzenia się jest jednym z czynników wpływających na niemożność samodzielnej egzystencji. Według Kirkwooda (1996: 1009–1016), starzenie się jest procesem postępującego upośledzenia funkcji życiowych organizmu oraz utraty zdolności adaptacyjnych do zmian środowiskowych wraz ze zwiększającym się prawdopodobieństwem zgonu. Oczywiście w zależności od osobniczych cech wpływających na zaawansowanie procesu starzenia się oraz od tego, czy u danej jednostki wystąpił proces patologicznego starzenia się, różna jest skala potrzeb w zakresie usług opiekuńczych. Egzystencję w dotychczasowym środowisku zamieszkania seniora, nawet gdy pogarsza się jego stan zdrowia, umożliwiają zdobycze cywilizacyjne, zwane przez badaczy protezami cywilizacyjnymi (Szukalski 2010a). Obecnie coraz częściej seniorzy zamieszkują w budynkach przystosowanych do potrzeb osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. W mieszkaniach montowane są szersze drzwi umożliwiające poruszanie się na wózku, a wyposażenie łazienki nie stanowi już bariery dla osób z problemami motorycznymi⁵.

Z punktu widzenia zapotrzebowania na opiekę nad seniorami istotna jest liczba lat do przeżycia w niepełnosprawności. Jeśli odejmiemy od średniego trwania życia liczbę lat do przeżycia w dobrym zdrowiu, to otrzymujemy okres, w którym senior ze względu na stan zdrowia wymaga wsparcia (tab. 1). Najdłużej ze wsparcia korzystają kobiety w Niemczech, Hiszpanii, we Włoszech i Francji, wynika to przede wszyst-

⁵ Należy jednak wspomnieć, że w Polsce nie wszyscy seniorzy mogą korzystać z — tak oczywistych dla obywateli krajów Europy Zachodniej i Północnej — protez cywilizacyjnych, jak centralne ogrzewanie czy bieżąca woda z miejskiego wodociągu.

kim z długości trwania życia. W zaawansowanej starości prawdopodobieństwo konieczności korzystania ze wsparcia wzrasta w porównaniu z wcześniejszymi fazami starości. W przypadku mężczyzn okres zależności od pomocy innych osób jest znacznie krótszy ze względu na krótsze niż kobiet trwanie ich życia.

Tabela 1. Liczba lat do przeżycia w niepełnosprawności w 2008 r.

Płeć	Kraj								
	Szwecja	Bułgaria	Wielka Brytania	Polska	Łotwa	Francja	Hiszpania	Niemcy	Włochy*
Kobiety	7,15	7,40	8,97	11,64	12,96	13,24	13,49	14,09	13,91
Mężczyźni	5,14	4,83	7,59	7,86	8,21	9,83	8,31	11,35	10,80

* dla Włoch — 2007 rok

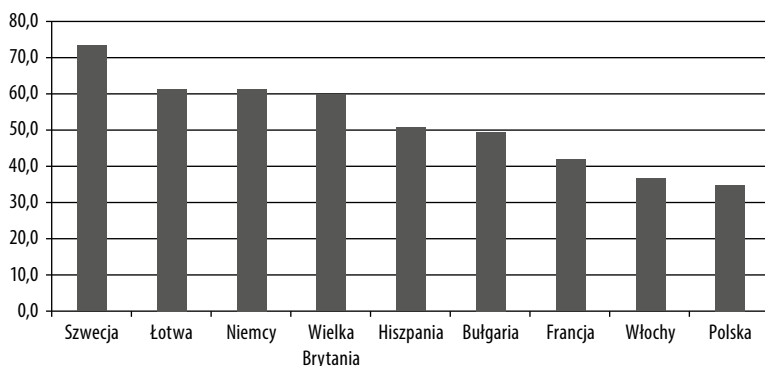
Źródło: jak do rys. 7.

Przedstawione powyżej dane dotyczące zwiększania się subpopulacji najstarszych seniorów, zmniejszania się potencjału pielęgnacyjnego rodziny oraz długości życia w fazie wymagającej wsparcia wskazują na większe w najbliższych dziesięcioleciach zapotrzebowanie na pomoc środowiskową i instytucjonalną.

Rynek pracy

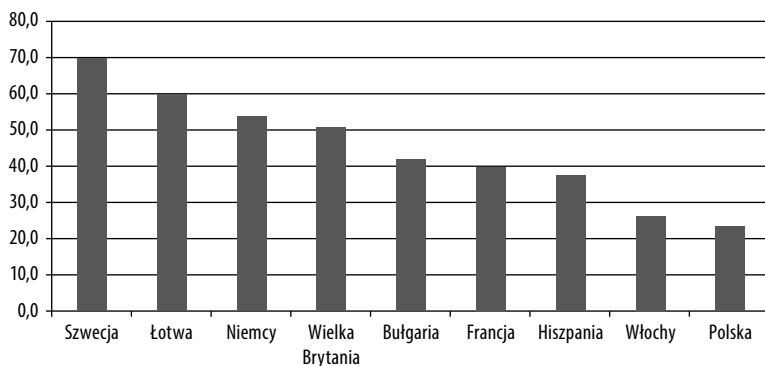
Sektor usług opiekuńczych będzie zatem, w świetle przedstawionych danych, jednym z dynamicznie rozwijających się sektorów rynku pracy. Usługi opiekuńcze są świadczone najczęściej przez kobiety, a zawody takie, jak: opiekunka osoby starszej, asystent osoby niepełnosprawnej, pielęgniarka, salowa, należą do jednych z najbardziej sfeminizowanych zawodów. Pojawia się zatem pytanie, czy rozwój sektora usług opiekuńczych może być stymulatorem podejmowania pracy przez kobiety na przedpolu starości. Biorąc pod uwagę, że zwiększanie aktywności zawodowej ludności jest jednym z priorytetów Unii Europejskiej w dziedzinie gospodarki, sektor usług opiekuńczych może wydatnie przyczynić się do zwiększenia odsetka kobiet podejmujących pracę. Jak wspomniano na wstępie, aktywność ekonomiczna osób w wieku 55–64 lata jest zdecydowanie niższa w porównaniu z młodszymi grupami wieku. Tylko w Szwecji odsetek aktywnych zawodowo mężczyzn wynosi 74%, a kobiet 70% w 2009 roku (rys. 11 i 12). W krajach takich, jak: Łotwa, Niemcy i Wielka Brytania odsetek ten oscyluje w okolicy 60% dla mężczyzn. Ze względu na różny w większości krajów UE wiek emerytalny w zależności od płci odsetek pracujących kobiet w wieku 55–64 lata jest niższy niż mężczyzn. Najwyższy odsetek pracujących kobiet mają Szwecja, Łotwa, Niemcy i Wielka Brytania. Najniższy odsetek pracujących jest w Polsce i we Włoszech (odpowiednio 34% i 37% mężczyzn jest aktywnych zawodowo i 23%, 26% kobiet). Tak więc w grupie krajów o najniższej aktywności ekonomicznej są nie tylko kraje postkomunistyczne, lecz również niektóre kraje „starej” UE, a w grupie krajów o najwyższych odsetkach aktywnych zawodowo znajduje się Łotwa.

Z punktu widzenia sektora usług opiekuńczych istotna jest aktywność ekonomiczna kobiet, ponieważ — jak już wspomniano — to one głównie świadczą usługi opiekuńcze. Kobiety w wieku 55–64 lata to osoby jeszcze sprawne fizycznie i mogące wykonywać czynności wymagające wysiłku fizycznego. Jeśli spojrzymy na stopę bezrobocia wśród kobiet w wieku 50–64, to tylko na Łotwie i w Hiszpanii wynosi ona około 14%, w pozostałych krajach nie przekracza 8%⁶ (rys. 13). Stosunkowo niska stopa bezrobocia w tej grupie wieku to wynik przede wszystkim niskiej aktywności ekonomicznej kobiet na przedpolu starości. Rozwój sektora usług opiekuńczych może się więc przyczynić nie tylko do zwiększenia aktywności ekonomicznej kobiet, lecz również do zmniejszenia bezrobocia wśród nich.

Rysunek 11. Współczynnik aktywności ekonomicznej mężczyzn w wieku 55–64 lata w badanych krajach w 2009 r.

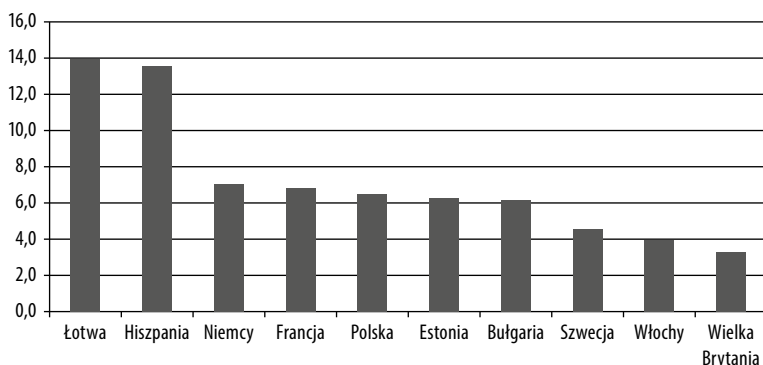
Źródło: Baza danych Eurostatu: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

Rysunek 12. Współczynnik aktywności ekonomicznej kobiet w wieku 55–64 lata w badanych krajach w 2009 r.

Źródło: Baza danych Eurostatu: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

⁶ Eurostat nie publikuje danych dotyczących stopy bezrobocia dla grupy wieku 55–64 lata.

Rysunek 13. Stopa bezrobocia wśród kobiet w wieku 50–64 lata w IV kwartale 2009 r.

Źródło: Baza danych Eurostatu: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

Z jednej strony, aktywność ekonomiczna kobiet w wieku 55–64 lata tylko w czterech badanych krajach przekracza poziom 50%⁷, a z drugiej — szczególnie w krajach Europy Zachodniej i Północnej usługi opiekuńcze są świadczone przez imigrantki z krajów azjatyckich. Zwiększający się popyt na usługi opiekuńcze generuje nowe miejsca pracy, które zajmują często imigrantki, podczas gdy kobiety na przedpolu starości przedwcześnie wycofują się z rynku pracy.

Osoby na przedpolu starości a sektor usług opiekuńczych

Zmiany struktury wieku ludności badanych krajów oraz przemiany rodziny „wymuszają” szybszy rozwój sektora usług opiekuńczych. Zwiększający się popyt na usługi opiekuńcze może wpłynąć na zwiększenie się stopy zatrudnienia wśród osób będących na przedpolu starości. Szczególnie sektor usług opiekuńczych może wpłynąć na zwiększenie zatrudnienia wśród osób w wieku 55–64 lata w krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz we Francji i Włoszech. Francja i Włochy to kraje już teraz wymagające szybkiego zwiększenia podaży opiekunów osób starszych. W Szwecji i Wielkiej Brytanii sektor usług opiekuńczych jest wspomagany poprzez zachęcanie imigrantek do podejmowania pracy w tym sektorze. Polska, mająca najniższą stopę zatrudnienia osób w wieku 55–64 lata spośród badanych krajów (32%), charakteryzuje się znaczną podażą usług opiekuńczych świadczonych w „szarej strefie”. Wynika to głównie z tego, że osoby wykonujące usługi opiekuńcze są słabo opłacane i dodatkowe obciążenie tych dochodów kosztami pracy (składki na fundusz ubezpieczeń społecznych, składki na ubezpieczenie zdrowotne) powodowałoby nieopłacalność świadczenia tych usług. Nowe prawo, zakładające wprowadzenie w Polsce tzw. czeku opiekuńczego, który pozwoli na opłacenie przez rodzinę opiekuna oso-

⁷ Strategia lizbońska zakładała zwiększenie stopy zatrudnienia do 70%, zwiększenie stopy zatrudnienia wśród osób starszych do 50%, zaś do 60% wśród kobiet w krajach Unii Europejskiej do 2010 roku.

by starszej, może wpłynąć na wyjście z szarej strefy opiekunek — może się również przyczynić do rozwoju sektora usług opiekuńczych.

Rządy państw badanych krajów powinny zachęcać osoby w wieku przedemerytalnym do tego, aby nie wycofywały się przedwcześnie z rynku pracy i pozostały aktywne zawodowo między innymi w sektorze usług opiekuńczych. Osoby po 50. roku życia, ze względu na doświadczenie życiowe i predyspozycje psychiczne, dobrze sprawdzają się w roli opiekunów osób starszych. Starsi pracownicy wykazują się przede wszystkim większą cierpliwością niż osoby młodsze. Dodatkowo, doświadczenie, zarówno zawodowe, jak i to zdobyte w życiu prywatnym, sprawia, że problemy, z którymi się spotykają podczas świadczenia usług opiekuńczych, nie zaskakują ich i dobrze radzą sobie z ich rozwiązywaniem. Osoby w wieku przedemerytalnym bardzo często chcą być nadal aktywne zawodowo, chcą się czuć potrzebne. Gdy nie mogą znaleźć pracy, angażują się w wolontariat, który często jest związany z opieką nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi lub terminalnie chorymi. W hospicjach wśród wolontariuszy dominują osoby po 50. roku życia. Dyrektorzy instytucji zatrudniających starszych wolontariuszy podkreślają, że pozostają oni dłużej wolontariuszami niż osoby młode i są bardziej odpowiedzialne i sumienne w wykonywanej pracy (Szweda-Lewandowska 2009).

Podsumowanie

Zmiana struktury ludności według wieku sprawia, że zwiększa się liczba seniorów potrzebujących wsparcia w codziennej egzystencji i jednocześnie zmniejsza się liczba osób mogących świadczyć usługi opiekuńcze. Z drugiej jednak strony, praktycznie we wszystkich badanych krajach obserwujemy przedwczesne wycofywanie się osób w wieku przedemerytalnym z rynku pracy oraz zwiększanie się udziału imigrantów wykonujących pracę opiekunów osób starszych. Sektor usług opiekuńczych może być narzędziem przeciwdziałającym tendencji przedwczesnego kończenia aktywności zawodowej. W najbliższym dwudziestoleciu, ze względu na akcelerację procesu podwójnego starzenia się, zapotrzebowanie na pracowników świadczących usługi opiekuńcze będzie wzrastać i samoistnie wymusi większe zaangażowanie siły roboczej w tym obszarze rynku pracy. Rozwój sektora usług opiekuńczych może przyczynić się również do większej aktywności zawodowej osób, które z braku możliwości zakupu usług opiekuńczych musiały zrezygnować z pracy zawodowej na rzecz opieki nad starszymi krewnymi. Tak więc, z jednej strony, rozwój sektora usług opiekuńczych może być szansą na zatrudnienie osób na przedpolu starości, a jednocześnie może ułatwić godzenie ról opiekuńczych oraz pracy zawodowej osobom zaangażowanym w pomoc starszym lub niepełnosprawnym krewnym. Zwiększanie aktywności zawodowej osób w starszej grupie wieku produkcyjnego jest jednym z priorytetów Komisji Europejskiej. Znajduje to odzwierciedlenie w rekomendacjach KE dla krajów członkowskich, gdzie zachęca się decydentów w poszczególnych państwach do zwiększenia działań na rzecz aktywności ekonomicznej i zatrudnienia osób starszych. Sektor usług opiekuńczych może być kluczem do rozwiązania problemu przedwczesnego wycofywania się z rynku pracy, szczególnie kobiet, a właściwa strategia jego rozwo-

ju pomoże jednocześnie rozwiązać problemy opieki nad seniorami i problemy osób w wieku 50+ na rynku pracy.

Literatura

- Employment in Europe 2010* (2010), European Commission, European Union, Brussels
- Holzer J. (1999), *Trzy procesy demograficzne*, [w:] J. Koziński (red.), *Humanistyka przełomu wieków*, Żak, Warszawa
- Kirkwood T. B. (1996), *Human Senescence*, "BioEssay", 18(12)
- Slany K. (2008), *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Nomos, Kraków
- Szukalski P. (2010), *Składowe przyrostu trwania życia według grup wieku w Polsce w latach 1950–2008*, „Przegląd Epidemiologiczny”, 64
- Szukalski P. (2010a), *Ewolucja statusu zdrowotnego w przyszłości w Polsce*, [w:] *Wyzwania przyszłości — szanse i zagrożenia*, Komitet Prognoz PAN, Warszawa, 365–377
- Szweda-Lewandowska Z. (2009), *Dyskryminacja w miejscu pracy w opiniach łódzkich seniorów*, [w:] M. Halicka, J. Halicki, A. Sidorczuk (red.), *Człowiek dorosły i starszy w sytuacji przemocy*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok

Bazy danych

Baza danych Eurostatu: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
Baza danych ONZ: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>

Ageing of the European societies and the elderly care sector

Summary: One of the main problems of the labour market is low percentage of active older workers. On the other hands the acceleration of the ageing causes the higher demand for care. The objective of the article is an attempt to answer the question whether the dynamic developing care sector can implicate the higher participation on the labour market among older workers and contribute to reduction unemployment rate among people 55–64 years. To conduct the analyze nine countries of the European Union were chosen: Germany, France, Great Britain, Italy, Spain, Poland, Sweden, Bulgaria and Latvia. These countries are very diverse in economy development and approach to elderly care, but all of them face the same problem: how to assure/provide good care for the fast ageing population.

Key words: elderly care, labour market, Europe 2020 strategy